

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2010-05-31

UDK 930.2:355.48(497.11:560)"1809/1814"

DOGAJANJE V SRBIJI V LETIH OD 1809 DO 1814, KOT STA GA OPISOVALA LAIBACHER ZEITUNG IN TÉLÉGRAPHE OFFICIEL DES PROVINCES ILLYRIENNES

Eva *HOLZ*

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2
e-mail: EvaHolz@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

S predstavivijo novic, ki sta jih prinašala dva uradna časopisa, ki sta izhajala v slovenskem delu Ilirskih provinc, najprej Laibacher Zeitung in nato Télégraphe Officiel, predstavljam odnos in razumevanje, ki ga je tedanje časopisje zmoglo do razmer na Balkanu, konkretno do prvega srbskega upora.

Ključne besede: Laibacher Zeitung, Télégraphe Officiel, Črni Jurij Petrović, trgovina, spopadi

GLI EVENTI IN SERBIA TRA IL 1809 E IL 1814, COME DESCRITTI DAL LAIBACHER ZEITUNG E DAL TÉLÉGRAPHE OFFICIEL DES PROVINCES ILLYRIENNES

SINTESI

Attraverso la presentazione delle notizie pubblicate da due giornali ufficiali che uscivano nel territorio sloveno delle Provincie Illiriche, dapprima il Laibacher Zeitung e successivamente il Télégraphe Officiel, l'autrice illustra il rapporto dei giornali dell'epoca nei confronti della situazione nei Balcani e la loro comprensione, precisamente per quanto concerne la Prima rivolta serba.

Parole chiave: Laibacher Zeitung, Télégraphe Officiel, Đorđe Petrović (Karađorđe), commercio, scontri

UVOD

Za osvežitev znanja in za lažje razumevanje novic, ki sta jih prinašala oba časopisa, le kratek pregled dogajanja v beograjskem pašaluku oziroma Srbiji v letih od 1804 do 1813.

Odnos do prvega srbskega upora je bil v veliki meri odvisen od politike in medsebojnega razmerja tedanjih evropskih velesil Avstrije, Rusije, Francije in njihovega odnosa do Turčije.

Ko se je Napoleonova vojska bližala turškemu imperiju, so se okrepila uporniška gibanja podrejenih narodov (Grkov, Albancev). To je ob koncu 18. stoletja (1798) pripeljalo do zaveznitva med Rusijo in Turčijo, v beograjskem pašaluku pa je ta povezava sprožila negativne posledice. Neznosne razmere so sprožile leta 1804 prvi srbski upor, ki se je vleklo do leta 1813. V tem času so uporniki doživljali uspehe in poraze do končnega poloma. Upor sam je bil v začetnem obdobju uspešen, pogajanja s turško vlado pa ne, prav tako neučinkovito je bilo tudi avstrijsko posredovanje. Zaradi strahu ruskega carja, da bi si Napoleon prilastil prevelik vpliv na Balkanu, srbski uporniki tudi na ruskem dvoru niso dosegli razumevanja.

Pozimi 1804/05 so se v beograjskem pašaluku nadaljevale priprave na nadaljevanje upora, ki je začel preraščati v vojno proti Turčiji. Orožje je upornikom pošiljala tudi Avstrija. Upor se je torej razvijal naprej, prav tako pa tudi poskusi pogajanj s Turčijo. Čeprav so srbski uporniki premagali tudi redno turško vojsko, se turška vlada (porta) še vedno ni hotela pogajati. Zaradi mednarodnih razmer: napredovanje Napoleona na Balkanu, pridobil si je Dalmacijo, Istro in Boko Kotorsko ter tako neposredno ogrožal Avstrijo, in zaradi napetih odnosov s Turčijo, je ruska vlada srbskim upornikom znova svetovala pogajanja. V začetku decembra 1805 so zato uporniki sprejeli sklep, da zaprosijo porto za sklenitev miru, Avstrija in Rusija pa naj bi posredovali v srbsko korist. V letu 1806 so se spopadi med uporniki in turško vojsko nadaljevali. Čeprav so v teh spopadih dosegali uspehe, je bil položaj upornikov vse težji. Karadžordže je zato skušal s porto še enkrat skleniti mir, vendar ni uspel. Julija 1806 se je začel vojaški spopad, pomembna vojaška obračuna sta bila še v avgustu in septembru; uporniki so tokrat dosegli sklenitev polletnega premirja. Ruske čete so zasedle Vlaško in Moldavijo, zato je Napoleon zahteval od porte, da se pogodi s Srbi in nato napove vojno Rusiji. Ko se je začela vojna med Rusijo in Turčijo, so srbski uporniki odklonili mir. Turčija je Rusiji napovedala vojno konec leta 1806 (28. 12.). Tokrat je Rusija srbskim upornikom obljubljala

finančno pomoč, vojaško pa takoj po tem, ko bodo zasedli Vlaško. Srbski uporniki so začeli s pripravami na nov spopad v marcu 1807, v aprilu pa so začeli z vojaškimi akcijami. 7. julija je Rusija sklenila z Napoleonom mir v Tilsitu, s Turčijo pa premirje 24. 8. v Sloboziji pri Giurgiu¹ ter umaknila svoje sile. Ruski car pa ni ratificiral pogodbe s Turčijo, ruske čete so ostale v Vlaški in Moldaviji in spopadi niso bili prekinjeni. Pogajanja in sklenitev miru so se zavlekli v leto 1808. Aprila 1809 je porta objavila nadaljevanje vojne z Rusijo. Srbski uporniki so upali, da bo sedaj več možnosti za sodelovanje med njimi in Rusi proti Turčiji. Turki pa so najprej nameravali uničiti srbske upornike, nato pa se posvetiti vojni z Rusijo. Ta turški račun je bil delno uspešen, srbskim upornikom so prizadejali precejšnje izgube, pa tudi nasprotja med poglavarji srbskih upornikov so se zaradi porazov stopnjevala. Proti ruski vojski niso imeli uspeha in so se zato oktobra umaknili iz Srbije.

Skupne rusko-srbske vojaške operacije so potekale v letu 1810 v vzhodni Srbiji. Ob koncu oktobra 1810 v Srbiji ni bilo več turške vojske, v novembru pa so jo zapustile tudi ruske enote. Svoje posadke so Rusi ohranili le v Negotinu in Kladovu. V medsebojnih spopadih vodij srbskega upora za oblast je obstoj ruskih enot okrepil rusofilske elemente, ki so nasprotovali Karadžordžu. Od 20. do 23. januarja 1811 je bila v Beogradu skupščina starešin; reorganizirali so tedanji Praviteljstvujušči sovjet in vanj uvedli šest ministrov, ki so bili podrejeni Karadžordžu, uvedli so tudi Veliki zemaljski sud. Začela se je reorganizacija oblasti. Velike oblasti, ki so jim načelovali veliki vojvode, so se razdelile na manjše enote pod upravo starešin, ki so bili neposredno podrejeni Karadžordžu, v Beogradu pa se je ustalila ruska posadka.

Na pomlad 1811 so Rusi pripravljali ofenzivo proti Turčiji. Računali so na pomoč srbskih upornikov in jim zato priskrbeli orožje, strelivo in hrano. V maju je prišel v Srbijo tudi ruski odred pod poveljstvom generala Orurka. Turki so bili septembra poraženi pri Ruščuku² in so bili pripravljani na mirovna pogajanja. Ta so se začela 25. 10. v Giurgiu, nadaljevala pa v Bukarešti. Ko se je 24. 2. 1812 Napoleon povezal s Prusijo in 14. 3. z Avstrijo za vojno proti Rusiji, je ta pohitela s sklepanjem miru s Turčijo. Mirovni sporazum je bil podpisan 28. 5. 1812. V njem je bila med drugim predvidena amnestija za srbske upornike, Turki pa so se smeli vrniti v srbska mesta in utrdbe, sprejeta je bila avtonomija Srbov v notranji upravi in pri plačevanju davkov. Teh ponižujočih določil srbski uporniki niso sprejeli.

Zaradi razpleta Napoleonovega pohoda v Rusijo si je Turčija prizadevala, da bi čim prej odstranila "srbski problem", da še ta ne bi prišel na vrsto pri bodočih

1 Giurgiu, danes romunsko mesto nasproti danes bolgarskemu mestu Ruse (Glonar, 1931, 415).

2 Ruščuk, danes Ruse, mesto v severovzhodni Bolgariji ob izlivu Loma v Donavo (Glonar, 1933, 288).

mirovnih pogajanjih. Turška ofenziva v poletju 1813 je bila uničujoča, svoje pa je k porazu srbskih upornikov prinesla tudi neenotnost med voditelji (Enciklopedija Jugoslavije, 1965, 636–642). Večina voditeljev, med njimi tudi Karadžordže, je že pred dokončnim porazom zbežala v Avstrijo (Enciklopedija Jugoslavije, 1968, 523; Stojanović, 1981, 25–99).

V članku zajemam obdobje Ilirskih provinc od jeseni 1809 do jeseni 1813 in pisanje o razmerah v Srbiji v tem času. Najprej po časopisu *Laibacher Zeitung* ter nato po francoskem uradnem časopisu *Télégraphe Officiel des Provinces Illyriennes*, dokler je izhajal. Zaključek pa spet po *Laibacher Zeitung*.

Časopis *Laibacher Zeitung* (1783–1919) je bil list, ki je objavljala pretežno uradna sporočila; izhajal je v Ljubljani in bil pisan v nemščini. Sporočila je v začetku povzemal po uradnih dunajskih časopisih. Pozneje je objavljala trgovske in druge novice o slovenskem političnem, gospodarskem in kulturnem življenju. Razmere v Srbiji v času upora je opisoval dokaj objektivno in seveda z deset do štirinajstdnevno zamudo; novice so prihajale iz Zemuna (Enciklopedija Slovenije, 1992, 91–92).

Télégraphe Officiel des Provinces Illyriennes je bil uradni časopis, ki je izhajal v Ilirskih provincah. Njegova prva številka je po več napovedih končno izšla 3. 10. 1810. Izhajal je v francoskem, nekatere številke pa tudi v italijanskem in nemškem jeziku. Ob koncu leta 1810 se je povezal s časopisom *Laibacher Zeitung* in 2. januarja 1811 je izšla prva številka tudi v nemškem jeziku (Kos, 1926–27, 9). Ves čas svojega obstoja je imel časopis težave s premajhnim številom naročnikov in neplačniki, pa tudi, razen na koncu, ko je uredništvo prevzel Charles Nodier, z nespretnimi in zelo povprečnimi uredniki (Gaudillere, 2006, 389–391). Ob postopnem umikanju francoske oblasti iz naših krajev se je Nodier s časopisom, ki se je takrat imenoval *Télégraphe*, preselil v Trst, kjer so izšle še zadnje številke od 69 do 76 (26. 9. 1813). Zadnji francoski funkcionarji so se 24. septembra iz Trsta umaknili v Gorico, kjer se je zbiralo francosko uredništvo. Nodier se je od tu preko Domodossola in Quintignyja umaknil v Pariz (Kos, 1926/27, 8).³

Kratek zapis o časopisu *Télégraphe Officiel* je za Enciklopedijo Slovenije napisal Janez Šumrada (Enciklopedija Slovenije, 1999, 216).

ČASOPIS LAIBACHER ZEITUNG O RAZMERAH V SRBIJI V LETIH 1809 IN 1810

V letu 1809 je časopis *Laibacher Zeitung* dokaj pogosto poročal o razmerah v Srbiji. Podatki in novice, ki jih je objavljala, so prihajale iz Zemuna z deset- do štirinajstdnevno zamudo. Zanimivo, da je vsaj v začetku leta, še v zimskem času, precej pozornosti posvetil civilnim razmeram in poskusom tako skupščine kot tudi Jurija Petroviča (Črnega Jurija = Karadžordža), da bi bile razmere v deželi čim boljše. Na drugi strani pa je tudi zelo očitno, da so imeli Rusi v Srbiji zelo velik vpliv tako na vojaškem kot tudi na civilnem področju.

Tako so v začetku leta poročali o zasedanju praviteljstvujuščega sovjeta (skupščine), na katerem so se posvetili ureditvi šolstva, razvoju obrti, ponovnem delovanju rudnikov, govorili so o upravni razdelitvi Srbije na 11 distriktov. Pri sovjetu je bil tudi ruski odposlanec Konstantin Konstantinovič Rodofinikin,⁴ ki je na različna področja razporedil ruske oficirje, ki so priprotovali v Srbijo.

Jurij Petrovič Črni je želel v Srbiji uveljaviti tudi ureditev požarnega zavarovanja in zavarovanja oseb, ki so se ponesrečile med nemiri proti Turkom (*Laibacher Zeitung*, 4. 1. 1809; 7. 1. 1809).

Januarja 1809 je Srbijo zajel zelo hud mraz. Zaradi snega in mraza je zmanjkalo moke in drugih živil. Pomanjkanje je bilo tako hudo, da je praviteljstvujušči sovjet sklenil pomagati tako, da so odprli državna skladišča in prodali 100.000 ok (1 oka = 1,282 kg) moke po nabavni ceni. Sicer pa so bili mnenja, da bodo pomanjkanje lahko odpravili šele potem, ko bo mraz popustil in si bodo tudi kmetje upali malo več pripeljati na trg. Vrhovni poveljnik je izdal ukaze, kako naj ravnajo s tistimi, ki imajo uboge starše, pa tudi kako je treba obravnavati berače in lenuhe. Od poveljnikov je zahteval, da ne nastopajo tako grobo pri pobiranju davkov.

Pozimi so hudo težavo v Srbiji povzročala krdela volkov, na zahtevo sovjeta so zato tudi to leto razpisali lov na volkove, da bi se jih znebili. Da je bila ta zima res huda, je dokazovalo tudi to, da je zmrznila Sava, kar je bil dokaj redek pojav. To se je lahko zgodilo ne le zaradi hudega mraza, pač pa tudi zaradi zelo nizkega vodostaja v Savini strugi (*Laibacher Zeitung*, 18. 1. 1809).

3 Več podatkov o časopisu in njegovih izdajah v fancoščini, italijanščini in nemščini ter o očitno nesojeni slovenski izdaji glej v članku Kos (1926–27, 5–12) in Gaudillere (2006, 385–396). Glede na literaturo in vire, ki jih navaja Gaudillere, razprave Milka Kosa ni poznal. Oba pa sta prišla do istih zaključkov.

4 Konstantin Konstantinovič Rodofinikin, ruski diplomat grškega porekla (1765–1838). Kariero je začel v vojaški službi, leta 1803 je bil premeščen v zunanje ministrstvo, dve leti kasneje pa je postal diplomat. Aprila 1804 so ga poslali kot diplomata v Srbijo k vodstvu upornikov. Tu je izdelal Osnovnije praviteljstva serbskoga, pa tudi sicer se je veliko ukvarjal s predlogi, kako urediti Srbijo. To je počel na ukaz kneza Prozorovskega, ki je bil vrhovni poveljnik ruske vojske v Vlaški. Ti predlogi so skušali omejiti oblast Karadžordža ter podpirali rast vpliva drugih uporniških prvakov v okviru nastajajočega senata. Karadžordže Rodofinikinu zato ni zaupal. Ko so Turki v letu 1809 po dolini Morave prodrli globoko na uporniško ozemlje, se je Rodofinikin umaknil v Vlaško. Novi ruski vrhovni poveljnik knez Kamensky ga je na Karadžordževo zahtevo razrešil vseh obveznosti do Srbije. V letih 1819–37 je bil direktor azijskega oddelka ruskega zunanjega ministrstva, pod čigar nadzor so spadali tudi odnosi s Srbijo (Enciklopedija Jugoslavije, 1968, 87).

Ob koncu leta 1808 je vrhovni poveljnik srbskih upornikov spet dovolil izvoz goveda, prekajene in neprekajene slanine v Avstrijo. Vse to meso pa je moralo imeti potni list (Laibacher Zeitung, 23. 1. 1809).

Spomladi je srbska vlada nadaljevala z uvajanjem požarnega zavarovanja. Člani požarnega zavarovanja v Srbiji niso imeli svoje postaje, zato jih je bilo najprej treba obvarovati plačevanja obveznosti, ki so jih morali plačevati lokalni kuririji. Prevladovalo je mnenje, da bo taka ustanova precej pomagala pri civiliziranju prebivalstva. Se bo pa le počasi in polagoma uveljavljala. Ljudje so bili mnenja, da je subskripcija 800.000 piastrov za mnoge kraje premalo, čeprav je bilo dobiti gradbeni material dosti lažje kot v bolj civiliziranih okoljih. Ta vsota naj bi bila premajhna za nadomestilo škode tistim, ki so pogoreli, in za zidavo novih hiš po nemškem vzorcu.

Z začetki pomladi so se začele tudi priprave nove spopade: sovjet je zato poslal dva transporta streliva srbskim enotam ob Drini in Moravi, nato pa še en transport na albansko mejo (Laibacher Zeitung, 4. 3. 1809).

Že prej je bilo omenjeno, da so v Srbijo prispeli ruski oficirji, ki jih je Rodofinikin razposlal po deželi. Njihova naloga je bila izmeriti in razdeliti Srbijo v 11 distriktov. Ti oficirji so nato odpotovali v Vlaško. Do sedaj znani distrikti v Srbiji pa so bili: Beograd, Rudnik, Šabac, Valjevo, Čuprija, Kragujevac, Požarevac.

V Jašiju⁵ se je v tem času odločala med drugim tudi usoda Srbije. Po dosedanjih vesteh naj bi Srbija kot tudi Moldavija in Vlaška bile povezane v kneževino pod oblastjo lastnih regentov. V trdnjavah naj bi namestili srbske in turške posadke, na podeželju pa naj ne bi bilo več Turkov. Srbski vladar naj bi imel sedež v Smederevu ali v Požarevcu (Laibacher Zeitung, 8. 3. 1809). Poročila o vojaških premikih so se nadaljevala. Tako naj bi 15.000 mož srbske uporniške vojske odšlo na pomoč Rusom v Vlaško. Ob njihovem prihodu naj bi se Rusi umaknili v Prusijo in na Poljsko. V Bosni pa je izbruhnila nalezljiva bolezen, ki je podaljšala čas karantene na meji od sedmih na dvanajst dni (Laibacher Zeitung, 15. 3. 1809).

Ob pripravah na vojno pa so se nadaljevala tudi mirovna pogajanja. Sredi marca so tako pripotovali turški odposlanci v Topolo na pogajanja k Črnemu Juriju. Ta je zato iz Beograda poklical na pogovore nekaj članov sovjeta. Obenem pa je tudi izdal nova povelja za vaje z orožjem. Tako vojaki kot prebivalstvo naj bi

intenzivno vadili z orožjem. V srbski vojski pa so uvedli ruski vojaški red (Laibacher Zeitung, 1. 4. 1809). In res je 22. aprila vrhovni poveljnik zaukazal začetek vstaje. Novice iz Srbije so sporočale, da se je v vsej deželi začelo gibanje. Srbski uporniki so se odpravili v štiri smeri: proti Drini, proti Novemu Pazarju, proti Nišu ter proti Vidinu. Vojska iz Beograda pa je na ukaz odkorakala na mejo. Pogajanja v Jašiju so se še vedno nadaljevala. V Srbijo sta pripotovala dva pogajalca, srbski odpravnik Nikolaj Dimitrijevič in nek ruski oficir. Najprej sta se oglasila pri Rodofinikinu in tam ostala dobro uro na pogovoru. Uporniška vojska se je vse bolj organizirano pripravljala na spopade. Obmejni regimenti so tudi dobili nove uniforme, namesto belih so dobili sive uniforme, na glavi pa so po novem nosili klobuke. Obmejni regimenti so imeli belo, brambovci pa črno usnjeno opravo (Laibacher Zeitung, 13. 5. 1809).

V avgustu je časopis Laibacher Zeitung prinesel poročila o spopadih med Srbi in Turki na Drini. V tem obračunu je uporniška vojska potegnila krajši konec. V težavah naj bi bilo tudi Smederevo in Šabac. Poročevalci so bili dokaj pesimistični in so že govorili o tem, da vse kaže, da bodo Turki kmalu zasedli vso Srbijo. Spopadi so se vlekli ves avgust in še do druge tretjine septembra. Turke so že pričakovali pred Beogradom, ki so ga začeli mrzlično utrjevati (Laibacher Zeitung, 5. 8. 1809; 9. 8. 1809; 13. 9. 1809; 16. 9. 1809).

Vendar se je razburjenje nekoliko pomirilo, kajti tudi Smederevo ni padlo v turške roke. Pri tem je igral pomembno vlogo Poreč,⁶ dobro utrjen otoček v Donavi, s katerega so srbski uporniki že v letu 1806 pregnali turško posadko. Ta dobro utrjen otok je nadzoroval reko Donavo in obe njeni obali. Če bi hoteli Turki napredovati proti Smederevu, bi morali zasesti tudi ta otok, kar pa se jim ni posrečilo. Glavna armada turškega sultana se je še vedno zadrževala pred povsem razrušenim Deligradom, nekatere manjše turške enote so zavzele predele Srbije, ki so bile na drugi strani Morave in Drine. Nekatere turške bojne enote so prečkale Moravo, kar je med srbskim prebivalstvom sprožilo paniko in začel se je beg v Banat in Srem. Srbskim enotam se je posrečilo, da so te enote porinile nazaj čez Moravo; zgradili so tudi močne utrdbe in ponekod povsem izsekali gozd. Tako naj bi se obvarovali pred novimi presenečenji s turške strani. Sicer pa so Srbi spoštovali turško topništvo, ki so ga izšolali Francozi. O njem so bili mnenja, da strelja dobro in daleč. (Laibacher Zeitung, 27. 9. 1809). V naslednjih

5 Jaši = Iași, mesto v Romuniji v porečju Pruta. Glavno gospodarsko in kulturno središče Moldavije, do 1861 tudi njena prestolnica. 9. 1. 1792 je bil v Jašiju sklenjen mir med Rusijo in Turčijo (Mala splošna enciklopedija, 1975, 158).

6 Boresch, Porecs, Porecz, Boretsch, Boretsch, Baratsch, Boresk. Vse to so imena, ki jih najdemo v dokumentih francoskega časopisja o srbski vstaji za otok Poreč na Donavi. Na njem je bila utrjena turška posadka, 25./26. 1. 1806 so otoček zavzeli srbski uporniki. V roke jim je prišla precejšnja količina streliva, hrane in denarja. Ta zmaga upornikov je omejevala možnosti vidinskega paše za napade po reki, kajti zasedba otoka je omogočala nadzor obeh bregov Donave in je zato igrala pomembno vlogo v vseh obdobjih prvega srbskega upora (Francuska štampa, 1959, 132, 133, 134, 168, 170, 172, 299, 307, 338, 341, 352, 353, 378, 382–387). O tem otoku govori tudi Gavrilović, 1985, 305, 514, 527, 528, 569; knjiga II., 1989, 43, 116, 117, 172, 363, 441.

dneh so sledila vojaška poročila o spopadih pa tudi o razmerah v turški vojski (Laibacher Zeitung, 9. 10. 1809; 16. 10. 1809; 4. 11. 1809).

V zimskem času, ko so se vojaški spopadi s Turki nekoliko umirili, pa se je v Srbiji pojavila nova nadloga, to so bile roparske tolpe. Roparji so postajali že tako nasilni, da je vojaško poveljstvo od prebivalstva in tudi od vojske zahtevalo večjo budnost, da bi roparje onemogočili. Civilno prebivalstvo so k sodelovanju nameravali prisiliti tudi tako, da mu ne bi več razdeljevali hrane, dokler se razmere v deželi ne bi umirile.

Turško vojsko so v tem času premagali na Drini. Ko časopis navaja številke, je seveda potrebna neka previdnost, pa vendar. Poročajo, da je bilo ob teh spopadih mrtvih 800 turških vojakov, v ujetništvo pa naj bi jih odgnali 400. Srbske izgube naj bi bile 100 mož in prav toliko ujetnikov. Zaradi tega uspeha so Srbi priredili obilno praznovanje, ki po dopisnikovem mnenju nikakor ni bilo v sorazmerju z uspehom. Sicer pa je bilo v Zemun zelo pogosto slišati topovske salve in streljanje iz pušk, ki mu je takoj odgovorilo streljanje iz orožja, ki so ga vedno nosili s seboj tudi cestni sprehajalci. Veselje Srbov je razumljivo, vendar pa poročevalec meni, da so včasih vzroki za proslavljanje s streljanjem tudi povsem nepomembni; njihov smoter vidi le v tem, da ostale prebivalce podžigajo z zmagovitimi novicami in jim krepijo upanje na ponovni pregon Turkov. Zdravstvene razmere v Bosni so se toliko uredile, da je bila karantena znova omejena na sedem dni. (Laibacher Zeitung, 11. 12. 1809).

Zgodba z roparji pa se je vlekla še naprej. V začetku decembra je bila zaprta povezava med Beogradom in Zemunom. Ta zapora je nastala zato, ker je bilo treba razčistiti vprašanje zaseženih ladij, ki so bile last nekega avstrijskega trgovca. Ta je nameraval pluti po Donavi navzdol in prodajati blago Turkom pri Požarevcu. Ladje je pri Borči⁷ zadržal kordon. Pot so odprli šele, ko so se ladje lahko vrnile in ko so roparji vrnili vse blago, ki so ga pokradli. Med roparji so bili tudi poveljniki upornikov Mladen Milovanović, Miloje Petrović in Pop Luka. Za to dejanje so morali odgovarjati. Sicer pa, kot je bilo mogoče razumeti iz ukazov generalnega poveljstva, ki so prišli iz slavonskega in banatskega dela, je bila meja zaprta na vsem področju. Vrhovni poveljnik Jurij Petrović je z nujnega položaja spremljevalcev odstranil Mladena Milovanovića in Miloja Petrovića, ki so jima dokazali prestop. Roparsko tolpo, ki jo je sestavljalo devet oseb, so 7. decembra prepeljali v Zemun. Sem so prepeljali tudi ladje, ki so jih roparji odvezeli avstrijski državljanom in jim jih vrnili. Na ukaz visokega slavonskega generalnega poveljstva so 13. 12. odprli prehod med Zemunom in Beogradom.

Srbske čete, ki so stražile na mejah, so se sedaj na zimo umaknile v domače kraje, prav tako tudi stražarji kordona. V Beogradu so 12. 12. slovesno, s topovskimi salvami, zasedanjem skupščine in pogostitvijo 200 povablencev praznovali obletnico zavzetja te trdnjave v letu 1806 (Laibacher Zeitung, 2. 1. 1810).

Ker je bilo ob koncu januarja 1810 v Srbiji dokaj suho in tudi mehko južno vreme, je v deželi zavladal strah, da bodo Turki izkoristili ugodne vremenske razmere in začeli z vojaškimi pohodi proti upornikom. Zato je vrhovni poveljnik Jurij Petrović ukazal, da morajo biti vsi, ki nosijo orožje, pripravljene za takojšen odhod v boj. Obenem pa je našel tudi čas, da je urejal civilne zadeve v Srbiji. Tako je še v preteklem letu dal sovjetu v Beogradu novo obliko. Ta svet je bil sestavljen iz dveh predsednikov, to sta bila poveljnika Jakob Nenadović in Sima Marković, treh senatorjev in poslovodečega tajnika.

Prav tako se je še vedno posvečal tudi roparski dejavnosti, ki se je očitno nadaljevala. V Zemun so z vojaško stražo poslali novo toplo, ki jo je sestavljalo šest roparjev. Z njimi je pripotovalo tudi naropano blago. Srbskemu vrhovnemu poveljniku je bilo zelo veliko do tega, da bi se teh zločincev znebil, zato je šlo tem ljudem kar precej za nohte. Vse roparje, ki so jih doslej izročili in so prestali kontumac, so avstrijske oblasti obsodile (Laibacher Zeitung, 5. 2. 1810; 13. 2. 1810).

V začetku januarja 1810 je turška oblast srbskim upornikom in poimensko njihovim poveljnikom, zlasti Juriju Petroviću, sporočila ugodne pogoje, če se podredijo. Pogoje jim je posredoval paša iz Niša. Uporniki ponudbe niso povsem zavrnili in tako je nastalo med obema stranema neke vrste zatišje. Skupščina v Beogradu je razpravljala o tem, kako omejiti težave, ki so pestile državo. V tem času so nastajala že nasprotja med posameznimi voditelji upora. Proti Juriju Petroviću je nastopil poveljnik Milenko Stojić, ki je naščuval prebivalce v svojem distriktu, sam pa se je s 1500 možmi umaknil na otok Poreč. Zahteval je hrano (meso in kruh), kar so preračunali, da stane 15 piastrov mesečno. Ker njegovo nasprotovanje vodstvu Jurija Petrovića ni ponehalo, je skupščina nazadnje sklenila, da se tu z dobroto ne da nič doseči in da bo treba proti sili nastopiti s silo. Tako je 28. 1. 1810 proti Stojiću odšlo iz Beograda 320 konjenikov, ki se jim jih je pridružilo še 150. Vrhovni poveljnik pa je odšel proti Moravi. Po govoricah, ki so krožile v Beogradu, naj bi nek znan

7 Boresch, Borcsa je vas ob Donavi, ki se imenuje Borča, danes je del Beograda. Prvič je bila omenjena 1567, ko je pop Peter prevedel enega od srbskih evangelijev. Tedaj je še ležala na levem bregu Donave med Zemunom in Beogradom. V letih 1739–41 so kraj oplenili in požgali Turki. V letu 1794 je oblast sem naselila 14 družin in jim postavila hiše. Ko so se tu naselili obmejni stražarji vodne meje v Banatu, se je vas pomaknila bliže k vodi. Kraj je sodeloval tudi v srbskim gibanju leta 1848. Precej so trpeli med 1. svetovno vono, med obema vojnoma pa so imeli velike težave zaradi poplav Donave (Enciklopedija Jugoslavije, 1955, 692; Gavrilović, 1985, 536; 1989, 264).

diplomat neke velike tuje sile spodbudil Stojića k take-mu obnašanju. Ker tudi v Smederevu ni bilo miru, je prevladalo mnenje, da je odšel Jurij Petrović na inšpekcijski pregled v Smederevo, tu naj bi počakal, da se izpopolnijo čete, ki so bile namenjene proti upornikom, in nato odšel proti Moravi (Laibacher Zeitung, 20. 2. 1810; 6. 3. 1810).

V začetku avgusta so se po Srbiji razširile novice, da se bliža velika turška armada, posledica teh govoric je bil beg precejšnjega števila upornikov. Bežali so domov ali pa v gozdove. Črni Jurij jih je dal poiskati in jih pred očmi vojske postreliti ali pobesiti. Trdnjavo Beograd so v vsej naglici založili s hrano. Na podeželju pa je bilo srečati le še starce in otroke, saj so morali vsi moški pod orožje. Z Ogrske so v tem času začele prihajati novice, da so uporniki zaradi vojne že zelo utrujeni in naveščani. Da si želijo le, da bi čim prej prišli pod avstrijsko nadoblast. Dosedanja vojna je namreč med prebivalstvom povzročila velike izgube, opustošila je deželo in uničila trgovino. Močnejši napad turške vojske pa naj bi imel uničujoče posledice. Da se pripravlja nekaj večjega, je potrjevalo tudi to, da so Rusi poslali k Črnemu Juriju posebnega sla, iz Beograda pa so odpeljali večje količine hrane na srbsko mejo (Laibacher Zeitung, 11. 9. 1810; 9. 10. 1810).

S tem se končujejo novice, ki jih je časopis Laibacher Zeitung prinašal o razmerah v Srbiji. Naslednje novice je prinesel že novi uradni časopis Ilirskih provinc, *Télégraphe Officiel*.

PISANJE ČASOPISA TÉLÉGRAPHE OFFICIEL DES PROVINCES ILLYRIENNES (1810–1813) O DOGODKIH IN RAZMERAH V SRBIJI

V šesti številki *Télégrapha* je bila predstavljena zanimiva misel o gospodarskem sodelovanju med Ilirskimi provincami in Turčijo. Bližina med obema deželama je spodbudila idejo o neposredni medsebojni trgovini. Blago, ki bi bilo namenjeno v Turčijo, bi potovalo čez Bosno, to bi bile predvsem tkanine in pa blago, ki ne bi imelo zelo visoke vrednosti. Transporti čez Bosno bi morali biti organizirani v karavanah, podobno bi bilo mogoče organizirati tudi potovanja čez Rumelijo. Poleti tako potovanje ne bi bilo težavno, saj je bila cesta v glavnem varna, razen nekaterih predelov, kjer bi zaradi vojne s Srbijo potrebovali spremstvo. Spremstvo je bilo najbolje plačati takoj in vodjo karavane osebno zadolžiti, da odgovarja za njeno varnost. Na tak način bi karavane varno potovale čez Bosno. Pomisliti pa je bilo treba tudi na to, da na področju Bosne vlada zima od pet do šest mesecev in so zaradi snega in mraza nekatere poti povsem neprehodne. Omenili so tudi mož-

nost trgovanja s Turčijo po Savi. Skratka, trgovini Ilirskih provinc s Turčijo so se v teoriji odpirale lepe možnosti (*Telegrafo officiale*, 20. 10. 1810, 23).

Tudi novi časopis je zaznamoval veselje srbskih upornikov do praznovanj. Tako piše, da so 24. septembra bučno proslavili ne le zavzetje Kladova, pač pa tudi rusko zmago nad Turki pri Šumli⁸ in Ruščuku, ki so jo ti dosegli 7. oktobra. Ob srbski zmagi pri Kladovu je turška posadka od tam odšla z vsem orožjem in prtljago ter se umaknila v Vidin. Obljubila pa je, da se eno leto ne bo bojevala proti Rusom. V mestu je bilo 12 zelo dobrih topov in precej streliva. Novico je *Télégraphe* povzel po časopisu *Goirn. Dell Impero*. (*Telegrafo officiale*, 27. 10. 1810, 30). Novice o razmerah v Srbiji so sedaj prihajale ali z Ogrske, kar pomeni iz Pančeva, iz Avstrije, to je z Dunaja, ali pa so povzete po nekaterih francoski časnikih.

V novembru je časopis poročal o angleških pogajanjih s Turki, pa tudi o odnosih med Rusijo in Turčijo. Ruski maršal grof Kamensky je skupščini v Beogradu sporočil, da se ruska in turška stran v ruskem generalnem štabu pogajata o premirju, pogoje pa postavlja ruska stran. Od tega trenutka dalje so se morali Srbi odpovedati vsem sovražnostim proti Turkom. In res se je večje število srbskih enot, ki so bile pred Delogradom, umaknilo v svoje distrikte. Na drugi strani pa so sporočila govorila o tem, da si vezir iz Travnika, Alemin Ibrahim paša, zelo prizadeva, da bi si pri Zvorniku zagotovil tak položaj, kot ga je že imel. Ker so bile srbske enote v Bosni zelo oddaljene od dogajanja, je bilo zelo verjetno, da do njih še niso prišle novice o premirju. Srbi in Turki so tako že kar nekaj časa obmirovali na svojih položajih (*Télégraphe Officiel*, 21. 11. 1810, 58, po *Gazette de France*; 5. 12. 1810, 74; 26. 12. 1810, 98, po *La Gazette de Presbourg*).

Dogajanje v letu 1811

Prva novica v letu 1811 je govorila o težavah pri trgovanju. Že spomladi preteklega leta se je namreč v Vidinu zataknilo 7000 bal (tovorov) turških izdelkov; to blago je bilo namenjeno v Avstrijo, vendar je tu obtičalo, ker so Rusi in Srbi pretrgali pot pri Oršovi. Govorice so vedele povedati, da naj bi bil med pašo Molla ago in ruskim generalom Sassom sklenjen dogovor, po katerem naj bi bilo sedaj to blago dva meseca in pol na razpolago trgovcem tako, da je treba plačati 8 piastrov. Polovice tega denarja naj bi pripadla Molla agi v Vidinu, druga polovica pa generalu Sassu v Prahovu. Srbi, ki so se povezali z Rusi, so se pred kratkim polastili kraja Beligradić, ki ga je branilo približno 100 Turkov, sedaj so že obkolili trdnjavo Vidin. Pogajanja med Rusi in

8 Šumla = Šumen, bolgarsko mesto in trdnjava na severnem podnožju Balkana (Glonar, 1933, 383). Od 1950 do 1965 se je mesto imenovalo Kolarograd (Leksikon Sova, 2006, 1094), nato znova Šumen.

Turki v Vlaški so se zapletala in srbski poveljnik se jih ni udeležil. Prekinjena je ostala tudi trgovina med Turki in Srbi (*Télégraphe Officiel*, 5. 1. 1811, 6). V Ilirskih provincih je bilo v januarju kar precej ugibanja, kakšne so resnične razmere v Srbiji. Nekateri avstrijski politiki so se nagibali k temu, da bi bilo za to provinco najbolje, da bi jo vključili v monarhijo. Na vsem turškem ozemlju so bile vojaške akcije zaenkrat prekinjene, precej pa je bilo govora o pogajanjih velikih treh o turških zadevah in o usodi Srbije (*Télégraphe Officiel*, 23. 1. 1811, 26, po *Gazette de France*; 6. 2. 1811, 42, po *La Gazette de Presbourg*).

V januarju je hud mraz zajel Srbijo in zato sta poveljnik srbskih upornikov in skupščina sklenila, da razpustijo vojsko ter da se vojaki vrnejo domov. Ostale naj bi le manjše enote, ki so varovale mejo. Turki so podobno odločitev sprejeli že prej. (*Télégraphe Officiel*, 13. 2. 1811, 50). V Avstriji in v Ilirskih provincih je zakrožila novica, po kateri naj bi Rusi nadzorovali vso Srbijo, v Beogradu naj bi postavili posadko in tako postali avstrijski sosedje. Srbske razmere so vse bolj burile duhove. Znano je bilo, da se je Jurij Petrovič pa tudi precej članov sveta nagibalo na avstrijsko stran ter da si želijo priti pod avstrijsko varstvo; na drugi strani pa je bilo tudi precej ruskih pristašev. Nato je zakrožila novica, da Rusi ne posedujejo le Beograda, pač pa imajo posadke tudi v drugih srbskih trdnjavah. Jurij Petrovič naj bi izgubil vrhovno poveljstvo, kar pa je sprožilo med uporniki nezadovoljstvo. Uporniki so bili navajeni bojevati se in zmagovati pod njegovim vodstvom. (*Télégraphe Officiel*, 6. 3. 1811, 74; 9. 3. 1811, 79; 30. 3. 1811, 101).

S pomladjo se je začela tudi bojna sezona. V Beogradu in drugih utrdbah so se začeli pripravljati na vojno. 28. februarja so pri Deligradu namestili na bojišče osem topov z vsem potrebnim. (*Télégraphe Officiel*, 6. 4. 1811, 110). V tem napetem času so prišla iz Srbije sporočila, da je ruski general grof Kamensky popolnoma obnemogel zaradi putike in živčne mrzlice. (*Télégraphe Officiel*, 20. 4. 1811, 116). Vojna, mirovna prizadevanja in domače razprtije so se nadaljevale. Rusi so od srbskega voditelja pričakovali, da se bo nekako pomiril s Turki in res so se nakazovali poskusi trgovanja med Srbi in Turki, na drugi strani pa se je znova upiral Milenko Stojić na Poreču (*Télégraphe Officiel*, 27. 4. 1811, 134).

Turki so se očitno pripravljali na spopad, saj so okrepili svoje oddelke predi Sofijo. Na vsak način so hoteli preprečiti ponovne poskuse ruskih napadov proti Vidinu in proti desnemu krilu vojske velikega vezirja. Guverner Bosne in poveljnik Niša sta prejela ukaze za boj proti Srbom (*Télégraphe Officiel*, 1. 5. 1811, 138).

V maju je kazalo, da bodo Rusi s svojim posredovanjem razčistili z zapleti v Srbiji, vendar pa so se

spopadi med Srbi in Turki nadaljevali. Iz beograjskih zaporov je pobegnilo trinajst Turkov, ki so jih že pred dvema letoma zajeli pri Nišu in so bili zaprti v Beogradu. Ti begunci so prišli v Zemun, kjer so jih nekaj časa zadrževali in prehranjevali. Ko je potekel čas karantene, so jih z vojaškim spremstvom odpravili do Broda, od koder so lahko odšli v Bosno.

Zanesljivo je bilo trenutno tudi to, da se francoska vlada ne bo vmešavala v zmedo med Rusijo, Turčijo in Srbijo. Vse predloge, ki so jih posredovali srbskim šefom, so ti odklonili, francoska politika si je trenutno prizadevala za dobre odnose z Rusijo. Prizadevali so si, da bi obnovili trgovino in finančne tokove. Armada je v tem času mirovala. Po teh novicah pa je časopis kategorično zagotovil: vse govorce, ki nasprotujejo temu, kar sporočamo, so lažne ali pa so propaganda! (*Télégraphe Officiel*, 11. 5. 1811, 149). Misija ruskega poslanca v turškem glavnem štabu v Šumli ni prinesla rezultatov. Ruski poslanec je na vsa prizadevanja prejel odgovor, da med Rusijo in Turčijo tako dolgo ne bo miru, dokler se vlada v St. Peterburgu ne bo odpovedala pretenzijam v Moldaviji in Vlaški ter dokler ne bodo njene čete zapustile Srbije.

V Srbiji se je Črni Jurij spopadal s svojimi nasprotniki, ki jih je končno ugnal in jih z različnimi izgovori poslal v Moldavijo. Z ruskim poveljujočim generalom sta se nekako sporazumela in skupaj pripravljala vse potrebno za nadaljevanje spopadov s Turki. Turki tudi niso mirovali, v Bosno in okolico Vidina so poslali pomembne okrepitve. Sodeč po pripravah se je obetal eden od večjih spopadov. Turška oblast si je veliko obetala od novega velikega vezirja. Ta je najprej razposlal fermene, ki so zahtevali izredno zbiranje vojske, obenem je grozil z nezadovoljstvom vlade tudi pašam, ki bi dopuščali najmanjši upor sultanovim ukazom ali pa bi te ukaze malomarno izpolnjevali. Novice o vojni so se vse bolj kopičile, spodbujalo jih je tudi to, da je 800 ruskih vojakov zasedlo Beograd, trdnjavo v njem pa so zasedli Srbi (*Télégraphe Officiel*, 22. 5. 1811, 162; 22. 6. 1811, 198).

Uporniški poveljniki so ukazali splošno vstajo vsem, ki so bili sposobni nositi orožje. Za to so se menda odločili zato, ker je bosanski paša grozil Srbom z zelo ostrim napadom. Topove in strelivo so Srbom preskrbeli Rusi, vendar jim je primanjkovalo hrane. Oficirji uporniške vojske so nosili ruske uniforme, vojaki pa so bili oblečeni vsak po svoje. V Topoli so 28. 5. sprejeli ukaz Črnega Jurija, da je potrebno ukreniti vse za oborožitev prebivalstva, kajti Turki so se že zbirali na srbskih mejah. Težava je bila v tem, da je bila Srbija povsem brez hrane, ruski general Sass pa je bolan ležal v Braili⁹ (*Télégraphe Officiel*, 26. 6. 1811, 201–202; 3. 7. 1811, 209).

9 Braila = Brăila, mesto v Romuniji (Vlaški) ob Donavi (Leksikon Sova, 2006, 123).

Ob koncu junija so poročali, da so tako Turki kot Rusi še vedno trdno za svojimi okopi, da spoštujejo sprejeto stanje, iz tega so poročevalci sklepali, da bodo premirje podaljšali še za tri mesece. Zanimivo je zato postalo vprašanje, kaj nameravajo Rusi v Beogradu. Splošno mnenje je bilo, da se pripravljajo na umik iz mesta. Pripravili so vsa vozila za prtljago in tudi sporočili dobaviteljem, naj prenehajo z dobavami, dokler ne prejmejo drugačnih ukazov.

Na drugi strani pa govorijo novice o tem, da so vojaški oddelki nameščeni na obalah Donave in Save, da bi preprečili beg prebivalstva. Napetost, ki je vladala v mestu, se je čutila tudi v ukazu srbske skupščine, ki je od prebivalcev Beograda 26. 6. zahtevala, da morajo vse družine, v katerih je več mladeničev, razen najstarejšega, vse poslati na vaje z orožjem, vadili jih bodo Rusi. Zaradi tega ukaza so vsi trgovci zaprli trgovine, nihče pa ne razume, zakaj so se za to odločili. Zdelo se je, da se Rusi vseeno pripravljajo na to, da bodo zapustili mesto, kar naj bi bila posledica političnih odločitev. Precej trgovcev je imelo zaprte trgovine še 9. julija; srbski skupščini pa je grozila nevarnost, da jo bodo prebivalci napadli zaradi ukaza o obveznih vojaških vajah. Odposlanci so zato odpotovali v Topolo k Črnemu Juriju, da bi preklical ta ukaz, kako se je odločil, pa še ne vedo. V Beograd je tudi prispel kurir iz Vlaške z zelo pomembnimi depešami za ruskega poveljnika regimanta, ki je v posadki Beograda. Nekaj dni pred njim je že pripotoval v mesto podpolkovnik Dibič, ki je prinesel ukaze za vrhovnega ruskega poveljnika grofa Kutuzova. Povelja so bila tako za srbsko skupščino kot za poveljnika ruskega regimanta. Še vedno je bilo živo upanje, da bo zavladal mir, in zdelo se je, da si vsi zelo prizadevajo za to. V okolici Niša so se 11. 6. spopadli Srbi in Turki. Že nekaj dni prej se je začelo prepiranje med posamezniki obeh narodov, individualni prepiri pa so pripeljali do odkritih sovražnosti (Télégraphe Officiel, 27. 7. 1811, 238; 3. 8. 1811, 245–246).

Najnovejše novice s turške meje so v juliju govorile o pogajanjih med ruskimi in turškimi pogajalci pri Ruščuku. Ta naj bi bila zelo aktivna, mirovni posredniki naj bi si zelo prizadevali, da bi končno sklenili mir, ki si ga vsi želijo. Kot dober predznak naj bi bilo to, da so podaljšali prepoved sovražnosti. Ob teh pogajanjih je potekel že tudi dober del časa, ki je primeren za vojno, razen manjših spopadov pa sta obe armadi ostali mirni. Zaokrožile so govorice, da se je veliki vezir z vojsko premaknil od Šumle proti Donavi, nato pa se je izkazalo, da to ni bilo res. Temu je sledilo mnenje, da se namerava na čelo vojske postaviti sam sultan. V Beogradu in Srbiji je bilo vse mirno, poročali pa so, da je sedaj tu Rusov zelo malo. Novice, ki so prihajale iz Zemuna, so govorile o tem, da so bili srbski uporniški voditelji prepričani, da mir, ki ga sklepata obe velesili, ne bo dober za Srbijo (Télégraphe Officiel, 7. 8. 1811, 249). Napetost in nemir med Srbi sta naraščala tudi zaradi ruskih

potez. Ti so popravili utrdbe na levi strani Donave in tja naselili močne posadke. Izpraznitev in razrušenje Ruščuka je tudi bilo del te vojne. General Kutuzov si ni prizadeval, da bi se utrdil na desnem bregu Donave, in ni bilo jasno, kakšne načrte je imel za obrambo Srbije.

Srbski oddelek, ki je prekoračil Drino, je napadel turško karavano pri Zvorniku. Karavana se je dobro branila in je izgubila le nekaj bal blaga. Tej vojaški novici je sledila novica iz povsem drugega področja, poročali so namreč, da je bila to leto v Srbiji izredno dobra letina konoplje in bodo domačini tako lahko sami tkali konopljino platno, ki ga zelo veliko uporabljajo in izdajajo zanj velike vsote (Télégraphe Officiel, 10. 8. 1811, 255). Novica, da so se Rusi, potem ko so razstrelili trdnjavo Ruščuk, premaknili na levi breg Donave, je zbudila pri Srbih osuplost. Prepričani so bili, da so sedaj postali primerna tarča za turški napad. Iz Zemuna so sporočili, da se je večje število srbskih družin umaknilo na Ogrsko, da bi se tako izognili Turkom, ki jim sedaj nič več ne preprečuje osvojiti Srbije. Še vedno so se tolažili s tem, da je treba počakati in videti, če si bo veliki vezir upal prečkati Donavo, in se utrditi v Vlaški. Porta je namreč še vedno vztrajala pri svojem sklepu, da si bo podredila Vlaško in Moldavijo (Télégraphe Officiel, 24. 8. 1811, 269). Turška vojska je že bila zbrana okrog Niša in Vidina. Vsi Srbi, ki so bili sposobni za orožje, pa so bili pripravljani korakati proti tema dvema mestoma. Pred Deligrad in na obale Timoka je prišlo že več novih srbskih vojaških kolon, še vedno pa so prihajale nove. Približno 2000 Srbov je dobilo povelje, da naj okrepijo kordon na Drini (Télégraphe Officiel, 24. 8. 1811, 260).

V avgustu je časopis sporočal, da so se začele sovražnosti med Turki in Rusi in trgovina med našimi provincami in Beogradom je povsem zamrla. V Srbiji se je začela splošna vojna, trgovcev trenutno ni bilo. Rusi, ki so še ostali v Beogradu, so bili pripravljani na to, da bodo na prvi ukaz zapustili mesto. Odločilni spopad med Srbi in Turki so pričakovali vsak dan. Kljub tem zaprekam pa je še vedno prihajalo blago z Orienta, ki je sedaj potovalo čez Oršovo. Transport so organizirali po vodi od Vidina do Stare Oršove. V Beogradu so se znova pojavile govorice o mirovnih pogajanjih med Turki in Srbi, mirovne pogoje pa naj bi postavljala Rusija. Srbski uporniki in ruski oddelki, ki so bili do sedaj v Beogradu in v nekaterih drugih srbskih mestih, so se usmerili proti mejam province. To se je zgodilo tudi zato, ker so izvedeli, da so se precejšnje turške enote iz Bosne in Bolgarije začele pomikati proti Srbiji. Če Srbom ne bo prišla na pomoč dovolj številčna ruska vojska, se bodo še pred koncem tega meseca znašli v zelo slabem položaju. Beograd, Šabac, Smederevo in še drugi kraji, ki so bili sposobni za upor, so že več mesecev čakali na hrano. Rusi so jim preskrbeli strelivo (Télégraphe Officiel, 28. 8. 1811, 274; 31. 8. 1811, 278). Iz Beograda je prišla novica, da je turški oddelek, ki je štel 3000 mož,

prekoračil Drino in se utaboril pri Loznici. Prebivalci Loznice in okoliških vasi so zbežali; nekateri so se umaknili v Šabac, drugi v Valjevo. Vsi moški, ki so nosili orožje, so se dvignili in odšli proti Loznici, da bi pregnali Turke s srbskega ozemlja (Télégraphe Officiel, 4. 9. 1811, 282). Alarm, ki je zajel Beograd in Srbijo zaradi umika Kutuzova čez Donavo, je ponehal. Znano je bilo, da so se čete generallajtnanda Sassa v Mali Vlaški znova koncentrirale na desnem bregu Donave; ruski predstavnik, ki je bil akreditiran v Beogradu, je v imenu poveljujočega generala Kutuzova zagotovil srbski skupščini, da proučuje vse možnosti, ki so v njegovi moči, da bi branil Srbijo pred turškim napadom (Télégraphe Officiel, 7. 9. 1811, 286). Ob koncu avgusta so se začele širiti govorice, da je pred Vidin prišlo veliko Turkov. Novice, ki jih je v Beogradu posredovala zapupanja vredna oseba, so govorile o tem, da je pred Vidin prispel Ismail paša z vojsko, ki je štela od 25 do 30.000 mož. Paša Molla aga naj bi se takoj po prihodu Ismail paše s svojimi najzvestejšimi vojaki zaprl v trdnjavo in upal, da Ismail paša ne bo terjal njegove glave zaradi njegovega prevelikega prijateljstva z ruskim generalom Sassom. V resnici je imel Ismail paša sultanov ukaz, da s smrtjo kaznuje Molla ago takoj, ko ga dobi v roke, da mu zapleni ves denar, ki je pritekkel od davkov na trgovino in od davščin, ki jih je prinašala nova trgovska cesta, ki je šla mimo Nove Oršove, ter da vse to pošlje v zakladnico v Konstantinopol.

Zadnje novice so govorile o tem, da so se nenadoma umaknile vse bosanske enote, ki so bile pri Travniku in ob obali Drine. Enota 3000 mož, ki je prišla v Srbijo, se je prav tako umaknila, s seboj pa je odpeljala precej srbskih prebivalcev. Nihče ni vedel, kam so se tako nenadoma usmerile bosanske enote, v Srbiji so bili prepričani, da če bodo Rusi izgubili še eno bitko, bo Srbija za vedno prešla v turške roke. Iz Oršove so sporočali, da so bile že tri tedne pretrgane vse povezave med Vidinom in Novo Oršovo. Čete generala Sassa so bile prisiljene zapustiti Timok; utaborili so se pri Kladovi (Télégraphe Officiel, 11. 9. 1811, 290). Poročila o vojaških spopadih, uspehih in neuspehih ene in druge strani so se nadaljevali do konca leta 1811. Ob koncu avgusta so lahko bralci Télégrapha prebrali, da je 4000 mož ruske vojske pod poveljstvom generala Orurka, ki so ga Turki pregnali s položajem pri Timoku, spet napredovalo ob tej reki in podprlo Srbe, prejšnji veliki vezir Jusuf paša pa je padel v nemilost, sultan mu je zaplenil bogastvo, ki ga je užival, njega pa preganjal na Rodos (Télégraphe Officiel, 18. 9. 1811, 297). Turki so pred Sofijo zbirali večjo vojsko, okrepili so tudi enote pri Vidinu, na drugi strani pa so Srbi, da bi obdržali povezavo med Vlaško in Srbijo, zasedli Negotin ob Timoku, kjer je bila tudi posadka ruskih strelcev. Ob Timoku in pod Deligradom se je zbralo več srbskih poveljnikov. Iz Beograda so proti Donavi, Moravi in Poreču poslali večje konvoje hrane (Télégraphe Officiel, 2. 10. 1811, 314).

Sredi septembra so bili bralci časopisa opozorjeni, da bodo kmalu izvedeli pomembne novice, saj naj bi približno 30.000 turških vojakov prekoračilo Donavo ter se utrdilo za okopi. Proti Ogrski pa se je začel beg družin iz Moldavije in Vlaške. Tudi v Beogradu so bili vse bolj prepričani o tem, da se bo začelo obleganje. Z dežele je v mesta Beograd, Šabac in Smederevo prbežalo več tisoč žena in otrok (Télégraphe Officiel, 12. 10. 1811, 326). Francoski guverner je 11. 9. zapustil Travnik in se napotil proti Zenici in naprej do Zvornika na srbsko mejo. V tej smeri je pred nekaj dnevi odpotovala tudi konjenica kapetanov iz Orošca, Bihača. Proti Deligradu se je iz Beograda odpravil še tisti ostanek prebivalcev, ki so bili sposobni nositi orožje, to je bilo približno 300 mož. Srbi so dobro oboroženi in tudi dobro preskrbljeni s strelivom. Poročajo, da je ob Timoku in pred Banijo vsak dan pet do osem spopadov. Turški premiki pa so poznavalce opozarjali, da se le-ti pripravljajo na splošen napad. Ruski general Orurk se je s svojo vojsko in precejšnjim delom srbske vojske postavil pred Banijo, kjer naj bi bilo glavno mesto spopada (Télégraphe Officiel, 19. 10. 1811, 333). V začetku novembra so prišle novice o spopadih. Turške enote so pri Zvorniku prekoračile Drino, vlada je zato poslala manjši oddelek srbskih vojakov, ki so bili pred Deligradom, da naj v pospešenem pohodu pridejo na Drino, Črni Jurij se je pripravljaj zapustiti Beograd, da bo napadel Turke, trdnjavi Šabac je grozilo turško obleganje. Moč turške vojske, ki je prihajala iz Bosne, so cenili na 20.000 mož; po nekaterih podatkih pa naj bi to bila še predstraža turške vojske, ki je prekoračila Drino, glavnina armade, ki ji je poveljeval bosanski paša, bo šele sledila. V tem težavnem času je ruski poslanec srbski skupščini posredoval ugodne novice o Rusih na Donavi. Po tem sporočilu je bil veliki vezir, ki je poveljeval 30 do 35.000 vojakom, blokiran na levi strani reke na področju Ruščuka. Obračun z generalom Markovom se mu ni posrečil, saj se je enota tega generala utrdila na svojem položaju in pregnala Turke (Télégraphe Officiel, 7. 12. 1811, 390). Med rusko in turško vojsko je zavladalo premirje, isto je veljalo tudi za srbsko in bosansko vojsko. Vsak je obdržal položaje, na katerih se je znašel (Télégraphe Officiel, 18. 12. 1811, 401). Niti Srbi niti Turki niso bili navdušeni nad mirom. Pisma iz Vidina so govorila o tem, da je moral Ismail paša, ki je poveljeval levemu krilu turške vojske, ostro nastopiti, da je lahko organiziral učinkovito turško vojsko. Govorila so tudi o tem, da namerava zasesti Ruščuk, uničiti ta prostor in pregnati Ruse na levo stran Donave. Drugo mnenje je govorilo o tem, da namerava Ismail paša pustiti v Vidinu zaupanja vredno posadko, z drugim delom pa se bo obrnil proti Sofiji. Pisma iz Beograda so govorila o tem, da bosanski paša noče priznati premirja. Njegove enote so se še naprej bojevale s Srbi, objavil je namreč, da zanj veljajo le neposredna povelja, ki mu jih da veliki vezir. Dokler torej veliki vezir ne bo zaukazal konca

vojaških operacij, bo nadaljeval z bojevanjem. Do sedaj se sicer še ni premaknil, vendar pa je ves čas držal srbsko vojsko v šahu (Télégraphe Officiel, 28. 12. 1811, 414).

Leto 1812

Sredi decembra 1811 se je bojevanje zaključilo, tako srbske kot tudi turške enote so se odpravile domov na prezimovanje (Télégraphe Officiel, 8. 1. 1812, 10, po La Gazette de Presbourg). V zimskem času v začetku leta 1812 so se začela pogajanja, vendar pa je nastal vtis, da se porti z njimi nikamor ne mudi. V Srbiji je bil mir, ob meji z Bosno in Bolgarijo naj bi imeli razporejenih približno 10.000 mož. V tem času je zanimiva kratka novica z gospodarskega področja o tem, da so bombažne predilnice v "naših krajih" dosegle že tako stopnjo razvoja, da lahko izdelujejo niti za manufakture (Télégraphe Officiel, 5. 2. 1812, 41). Na mirovnih pogajanjih med Rusi in Turki so se začeli zapletati zaradi Srbije. Rusi so zahtevali kraje, ki se jim Turki nikakor niso hoteli odreči. Tako je postajalo vse bolj očitno, da so se nasprotja poglobljala (Télégraphe Officiel, 4. 3. 1812, 73). Tako so bile dane vse možnosti za to, da sta Turčija in Srbija nadaljevali s spopadanjem. Ob koncu leta 1811 naj bi iz Konstantinopla prišla novica, da naj bi bosanski paša napadel Črnega Jurija in bi se ta moral umakniti na levo stran Drine (Télégraphe Officiel, 7. 3. 1812, 78). Srbski uporniki so bili razočarani nad pogajanja med Rusijo in Turčijo, Rusi so se v tem času z desnega brega Donave premaknili na levega (Télégraphe Officiel, 14. 3. 1812, 86). Novica o premirju med Rusijo in Turčijo je razočarala Srbe, ki so pričakovali sklenitev miru (Télégraphe Officiel, 18. 3. 1812, 90). Po drugi strani pa je zanimivo mnenje, da bodo ruske čete, ki naj bi bile razpršene po vsej Srbiji, kmalu zasedle to provinco (Télégraphe Officiel, 21. 3. 1812, 94). Novice iz Beograda, ki jih je posredoval časopis Gazette de Presbourg, so govorile o tem, da je Črni Jurij po prihodu v Beograd zahteval preiskavo proti tistim, ki so se branili oditi v vojno leta 1811. Dvanajst krivih je bilo tako kruto prebičanih, da se sedaj borijo za življenje. Iz Zemuna pa so prišle novice, da se sultan pripravlja na nov spopad s Srbijo, saj je predvideval, da se bodo Ruske vojaške operacije omejile na defenzivno delovanje na levi strani Donave. V tem času je začel Črni Jurij oskrbovati trdnjave v Beogradu, Šabcu in Smederevu, sem so začele prihajati močne posadke, hrana in strelivo, smodnik so vozili iz Vlaške. Srbski poveljniki so bili pozvani, naj se pripravijo na boj. Ocenjujejo, da je v Srbiji približno 35.000 mož, ki so sposobni prijete za orožje. Pred vojno naj bi bilo v Srbiji približno milijon vojakov, pogosti spopadi med Srbi in Turki so precej zmanjšali število prebivalcev v tej provinci (Télégraphe Officiel, 25. 3. 1812, 98). Nek avstrijski časopis je v začetku marca sporočal, da so ruske čete zapustile Beograd ter da so se

oddaljile od Donave. Krožila pa je tudi druga govorica, da se je Črni Jurij želel predati porti, če bi ta sprejela njegove pogoje, med katerimi je bil tudi ta, da bi ga imenovali za beograjskega pašo (Télégraphe Officiel, 4. 4. 1812, 109). V Srbiji so se odpovedali vsem načrtom za spravo in se povsem posvetili pripravam za obrambo pred turškim napadom. Potrjene so bile novice, da se je velik del turških čet združil na obalah Drine, Srbe so prav tako vznemirjale turške čete, ki so se zbirale pred Nišem in Vidinom (Télégraphe Officiel, 8. 4. 1812, 113). V Srbiji je zavladovalo nezadovoljstvo, Črni Jurij je bil še slabše volje kot navadno, težave je povzročalo tudi to, da so bili uporniki med seboj nesložni (Télégraphe Officiel, 15. 4. 1812, 121). Ruski generalni štab je srbski skupščini predal sporočilo, da nameravajo skleniti spravo s porto. Zato so Srbi pripravili vse potrebno za obrambo pred turškim napadom. Svoje čete so zbrali na obalah Drine, namesto da bi jih postavili nasproti četam, ki so bile pred Nišem in Vidinom. Vprašljivo je, če se bodo srbske čete lahko branile pred turškim napadom čez Drino. Negotovost je podpirala še neenotnost med voditelji upora (Télégraphe Officiel, 18. 4. 1812, 129). To neprijetno mnenje je časopis objavil še enkrat, predvsem je poudaril neenotnost med poveljniki (Télégraphe Officiel, 2. 5. 1812, 141). Veliki vezir je poslal precej manjših enot na obale Donave, ruski glavni štab je bil še vedno v Šumli, turški pa v Giurgievu, Rusi so precej rekrutirali v Vlaški. O pogajanjih v Bukarešti pa ni bilo nobenih novic. Pogajalci so čakali na sla, ki naj bi z novicami prihajal iz Konstantinopla. V Srbiji je bilo sicer vse mirno, vendar pa so bili tudi na preži, da bi jih Turki ne presenetili (Télégraphe Officiel, 16. 5. 1812, 157). Novice, ki so prihajale iz Srbije, so govorile o tem, da bodo težave, ki so nastajale in pretresale deželo že med konferenco, znova izbruhnile. To se bo najprej zgodilo na področju Valjeva in Beograda, upor so pričakovali vsaj v petih distriktih. Človek, ki so ga obravnavali kot predmet nezadovoljstva, Mladen Miladinović, je po nekaterih govorica odpotoval v Beograd, po drugih v Smederevo in po tretjih v Topolo (Télégraphe Officiel, 23. 5. 1812, 165). Po poročanju z Bavarske sta bili Rusija in Turčija v maju še daleč od kakršnegakoli sporazuma. Turki so na vsak način hoteli Vlaško in Moldavijo ter del Besarabije, prav tako so hoteli, da jim Rusi prepustijo Srbijo, iz katere morajo umakniti svoje vojake. To naj bi bile turške predhodne zahteve, njihova armada je v tem času naraščala, ruska pa se je krčila. Turki so se začeli pripravljati na napad, ker je bilo splošno prepričanje, da se bodo Rusi omejili na obrambo. Na kratko, Turki so bili v premoči in jim ni bilo prav nič do miru (Télégraphe Officiel, 3. 6. 1812, 177). Po novicah, ki so prihajale iz Vlaške, so bile težave v Srbiji vse večje, vse več ljudi je bilo nezadovoljnih s trenutno vlado in njenimi šefi (Télégraphe Officiel, 10. 6. 1812, 185). Nezadovoljstvo z vlado se je nadaljevalo, prebivalstvo v Srbiji si je vse bolj želelo

urejenih razmer (Télégraphe Officiel, 13. 6. 1812, 190). Turške enote, ki so bile namenjene za boj proti Srbom so se pripravljale, vendar še niso prekoračile Drine in Morave; Srbi, ki jih je čakal ta napad, se pripravljajo, kolikor se da, predvsem pa so skušali pomiriti notranje nezadovoljstvo (Télégraphe Officiel, 20. 6. 1812, 197). Večji del turške vojske, ki je bila zbrana pred Nišem in o kateri so bili prepričani, da je namenjena napadu na Srbijo, je dobil nalogo, da naj se usmeri proti Nikopolisu. Enota, ki se je zbirala pri Sofiji, se je premaknila proti Donavi, turške čete, ki so bile pri Varni, so se odpravile proti Šumli in so se tu povezale s četami velikega vezirja. Povezava med Varno in Šumlo je bila tako popolnoma urejena, Rusov pa ni bilo več v okolici Varne. Bosanska armada v vsem tem času še ni storila nič, govorilo se je, da bo prekoračila Drino, če bodo pogoji taki, da bo tudi armada, ki je pred Nišem, napredovala v Srbijo (Télégraphe Officiel, 1. 7. 1812, 209). V Beogradu so že nekaj časa opazovali srbske priprave na spopad s Turki. V orožarni so pripravili veliko število nabojev, pri tem delu so zaposlili Žide (Télégraphe Officiel, 1. 8. 1812, 245). Črni Jurij je pripotoval z družino v Beograd, vsi so pričakovali ukaz o splošni vdaji (Télégraphe Officiel, 9. 9. 1812, 292). Trgovina med Nišem in Beogradom se je obnovila. Iz Niša so začeli v Beograd prihajati važni konvoji kave, sladkorja, olivnega olja, Srbi pa so za to ponudili svoje produkte, kot sta bila med in vosek. Novi paša iz Niša naj bi tako 6. oktobra dovolil prosto pot med Nišem in Srbijo (Télégraphe Officiel, 13. 12. 1812, 397).

Poročanje o dogajanju v Srbiji in o koncu prvega srbskega upora je prinesel časopis Laibacher Zeitung in tako smo zaokrožili naše poročanje o teh štirih letih, ki so tako in drugače prizadela naše kraje.

POROČANJA ČASOPISA LAIBACHER ZEITUNG V LETIH 1813 IN 1814

V času od 19. 10. 1813 do 28. 12. 1813 v tem časopisu ni bilo novic o Turčiji in Srbih, pač pa poročila o dogajanju v Evropi.

Po objavi, ki jo je podal veliki vezir, preden je odpotoval v Adrianopol, je bila za vse srbske upornike razglašena amnestija in so se lahko vrnili domov. To seveda ni veljalo za poveljnike, pa kjerkoli so se že nahajali. Ta amnestija naj bi bila s turške strani objavljena vsem beguncem, da pridejo na tostransko ozemlje.

Ob srbskem umiku in vdoru Turkov v Beograd je bilo zaradi vremenskih razmer, deževja, ki je povzročilo debele oblake dima, najprej mnenje, da gori vse mesto.

Popolnoma je pogorelo le 20 hiš, ki so pripadale srbskim poglavarjem in so jih ti zažgali sami. Vse premočno in nepremično premoženje srbskih poveljnikov, ki so ga ti imeli v Beogradu in drugje v Srbiji, so po ukazu velikega vezirja zaplenili (Laibacher Zeitung, 4. 1. 1814).

ZAKLJUČEK

Novice o dogajanju v Srbiji v letih od 1809 do 1813 sta oba časopisa objavljala s precejšnjo zamudo. Zanimivo je, da sta se oba časopisa poleg vojaških dogodkov posvetila tudi civilni strani družbe. S svojim poročanjem sta tako nehote predstavila razmere, v katerih je moralo živeti tedanje civilno prebivalstvo, in težave, s katerimi se je moralo spopadati v vseh teh letih bojevanja v že dokaj opustošeni deželi.

Časopis Laibacher Zeitung je tako poročal o prizadevanjih za ureditev države, seveda ob tem ni prezrl vloge, ki jo je pri tem imela ruska stran. Tako je poročal o pripravi na razdelitev države na distrikte, pa na obnovo šolstva in celo na priprave, da bi v deželi uvedli protipožarno zavarovanje. Zanimivi so podatki o hudi zimi, ki je povzročila lakoto med prebivalstvom, in podatki o pogonu na volkove.

Télégraphe Officiel je svoje poročanje o Srbiji začel z zamisljivo o trgovanju. Nato pa podobno kot prej Laibacher Zeitung prinašal tako vojaške kot tudi novice o civilnem prebivalstvu. Dokaj plastično je prikazal razvoj nezadovoljstva z Karadžordžem in upor proti njemu, prav tako pa tudi njegovo maščevanje. Iz novic, ki so prihajale, je zelo lahko razbrati tudi večno napetost, ki je vladala med prebivalstvom. Ob vsaki resnejši nevarnosti sledijo poročila o begu podeželskega prebivalstva v mesta in trdnjave. Mimogrede je opisan tudi način tedanjega bojevanja, ko je bilo normalno, da so se spopadi v zimskem času prenehali in so vojaki in uporniki odšli domov, na pomlad pa so se sovražnosti obnovile. Ko primerjamo to pisanje, ki je nastajalo preko posrednikov, saj noben od teh dveh časopisov ni imel svojih poročevalcev v Srbiji, s kasnejšimi podatki, se lahko začudimo, kako natančno so bili obveščeni o dogajanju. Ob tem se mi zdi omembe vredno tudi to, da ne Laibacher Zeitung kot tudi ne Télégraphe Officiel nista kazala neke izrazite pristranskosti pri poročanju. Same razmere v Srbiji so opisane dokaj realno, oba časopisa pa sta se spotaknila ob pretiranem srbskem veseljačenju in streljanju ob zmagah. Za oba časopisa je bilo tudi povsem normalno, da so veliki in mogočni odločali o usodi upornikov.

LIFE IN SERBIA BETWEEN 1809 AND 1814 AS DESCRIBED IN LAIBACHER ZEITUNG
AND TÉLÉGRAPHE OFFICIEL DES PROVINCES ILLYRIENNES

Eva HOLZ

Milko Kos Historical Institute SRC SASA, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2
e-mail: EvaHolz@zrc-sazu.si

SUMMARY

Prior to the establishment of Illyrian Provinces, the people of Carniola received news about life in Serbia from the Laibacher Zeitung newspaper, which was published between 1783 and 1919. For the most part, the paper issued official reports, it was published in Ljubljana and written in German. Reports concerning life in Serbia were quite objective, news from Zemun arrived with an approximately 10 day delay. The paper continued to be published for a while during the time of Illyrian provinces, then merged with the new official paper – the Télégraphe Officiel des Provinces Illyriennes newspaper. On the 2nd of January 1811 Télégraphe Officiel was published in German as well. The first issue of this paper was published on the 3rd of October 1810. It was published in French, Italian and German. This paper reported on life in Serbia in a rather objective manner as well. Apart from military affairs, it described problems of everyday life of the Serbian people. It focused in much detail on the conflicts among the leaders of the rebellion and described ways in which the local Turkish magnates would cooperate with Russian generals, particularly when they had to divide plundered goods. Also reported about were relationships and conflicts between individual Turkish commanding officers and central Turkish authorities.

Incidentally, the combat style of rebels and Turks as well was described, both parties suspended all hostilities during the winter time and returned home. They were called back to the battlefield in the spring. The mistakes and defeats of Serbian rebels were described objectively, without indignation or giving good advice. Both newspapers shared the view that the roaring celebrations of Serbian victories were exaggerated.

Key words: Laibacher Zeitung, Télégraphe Officiel, Karađorđe Petrović, trade, battles

VIRI IN LITERATURA

Laibacher Zeitung (1809–1814). Ljubljana.

Telegrafo Officiale (1810). Ljubljana.

Télégraphe Officiel (1810–1812). Ljubljana – Trst.

Enciklopedija Jugoslavije (1955): Enciklopedija Jugoslavije, 1. Zagreb, Jugoslovanski leksikografski zavod.

Enciklopedija Jugoslavije (1965): Enciklopedija Jugoslavije, 6. Zagreb, Jugoslovanski leksikografski zavod.

Enciklopedija Jugoslavije (1968): Enciklopedija Jugoslavije, 7. Zagreb, Jugoslovanski leksikografski zavod.

Enciklopedija Slovenije (1999): Enciklopedija Slovenije, 13. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Francuska štampa (1959): Francuska štampa o prvom srpskom ustanku. Za štampu pripravil dr. Dragoslav Janković. Beograd, Srpska akademija nauka i umetnosti.

Gaudiller, A. (2006): Télégraphe Officiel, uradni časnik Ilirskih provinc: načrti in resničnost. Kronika, 54, 3. Ljubljana, 385–396.

Gavrilović, S. (1985): Gradža bečkih arhiva o prvom srpskom ustanku. Knjiga I (1804–1810). Beograd, SANU.

Gavrilović, S. (1989): Gradža bečkih arhiva o prvom srpskom ustanku. Knjiga II (1811). Beograd, SANU.

Glonar, J. (1931): Poučni slovar, I. del. Ljubljana, Umetniška propaganda.

Glonar, J. (1933): Poučni slovar, II. del. Ljubljana, Umetniška propaganda.

Kos, M. (1926–27): "Télégraphe Officiel" in njegove izdaje. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, VII., VIII., 1–4. Ljubljana, 5–12.

Leksikon Sova (2006): Leksikon Sova. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1094.

Mala splošna enciklopedija (1975): Mala splošna enciklopedija, II. knjiga. Ljubljana – Beograd, DZS – Prosveta.

Stojanović, V. (1981): Srpska nacionalna revolucija i obnova države od kraja XVIII. veka do 1839. V: Istorija srpskog naroda. Peta knjiga, prvi tom. Beograd, Srpska književna zadruga, 7–158.